

ԱԶԱՏ ՇԻՇՅԱՆ. ԳՈՐԾԻ ՆՎԻՐՅԱԼԸ

DOI: 10.52971/3045-3038-2024.2-15

Անահիտ Մանվելյան

Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի
Գյումրու մասնաճյուղ

Ամփոփում

Կոմպոզիտոր, մանկավարժ, երաժշտահասարակական գործիչ Ազատ Շիշյանը այդպիսի մի վառ հետք է թողել Լենինականի երաժշտական կյանքում: Այստեղ նա կայացել է որպես կոմպոզիտոր, ապա տքնաջան աշխատել է պրոֆեսիոնալ երաժիշտների միջնակարգ մասնագիտական կրթության ասպարեզում: Միաժամանակ նա հանդես է եկել երաժշտահասարակական գործունեությամբ՝ ի շահ հայ պրոֆեսիոնալ երաժշտության բարգավաճման:

Նա չի հորինել հատուկ լեզու, որը պահանջում է ընկալման առանձնահատուկ վարպետություն: Կոմպոզիտորի հորինվածքները աչքի չեն ընկնում զարդարականությամբ ու շքեղությամբ: Այստեղ ամեն ինչ պարզ է, մեղեդահյուս ու բնական, իսկ ունկնդրին նա գրավում է անկեղծությամբ ու անմիջականությամբ:

Բանալի բառեր. *Ազատ Շիշյան, կոմպոզիտոր, ստեղծագործություն, մանկավարժություն, հասարակական գործունեություն:*

AZAT SHISHYAN: DEVOTED TO WORK

Anahit Manvelyan

Gyumri Branch of Yerevan State Conservatory after Komitas

Abstract

Composer, educator, and music and social activist Azat Shishyan left such a bright mark on the musical life of Leninakan. Here he established himself as a composer, then worked hard in the field of secondary vocational education for professional musicians. At the same time, he was engaged in music and social activities for the benefit of the prosperity of Armenian professional music.

He did not invent a special language that requires a special mastery of perception. The composer's compositions are not distinguished by their ornateness and splendor. Here everything is simple, melodic and natural, and he captivates the listener with sincerity and directness

Keywords: *Azat Shisyan, composer, creativity, pedagogy, social activity.*

АЗАТ ШИШЯН: ПРЕДАННЫЙ ДЕЛУ

Анаит Манвелян

Гюмрийский филиал Ереванской государственной консерватории
имени Комитаса

Аннотация

Яркий след в музыкальной жизни Ленинанкана оставил композитор, педагог, музыкальный и общественный деятель Азат Шишян. Здесь он зарекомендовал себя как композитор, затем много работал в

сфере среднего профессионального образования профессиональных музыкантов. Одновременно он занимался музыкальной и общественной деятельностью на благо процветания армянской профессиональной музыки.

Он не изобрел особого языка, требующего особого мастерства восприятия. Сочинения композитора не отличаются витиеватостью и пышностью. Здесь все просто, мелодично и естественно, и он пленяет слушателя искренностью и непосредственностью.

Ключевые слова: *Азат Шишян, композитор, творчество, педагогика, общественная деятельность.*

Նախաբան

Հայ երաժշտության պատմության մեջ յուրահատուկ հետք են թողել անհատներ, որոնց ստեղծագործությունն ու գործը մասնագիտական բարձր կոչումի և բացառիկ նվիրումի փայլուն դրսևորումներ են:

Նրա ստեղծագործական ժառանգությունը շատ մեծ է ու բազմաժանր: Այստեղ կան չորս սիմֆոնիաներ, օպերա, բալետ, վոկալ-սիմֆոնիկ, կամերային, խմբերգային ստեղծագործություններ, երգեր և ռոմանսներ, երաժշտություն դրամատիկական ներկայացումների և ստեղծագործություններ երեխաների համար: Սրանցից յուրաքանչյուրին նա տվել է իր հոգու մասնիկը՝ խորապես արտահայտելով կյանքի ու իրականության մասին իր անհատական վերաբերմունքը:

Ա. Շիրյանի երաժշտական աշխարհը ձևավորվել է Կոմիտասի անունով ու գործով՝ մեծ վարպետի ստեղծագործությունն իմաստավորելով իբրև հայ երաժշտական արվեստի գագաթնային նվաճում՝ կյանքի ոգին հարստացնող և հումանիզմի գաղափարներ կրող խորապես մարդկային արվեստ: Կոմպոզիտորի ստեղծագործական մղումները միանգամայն որոշակի էին. հետաքրքրություն արդիակա-

նության, պատմության, բանահյուսության, ինչպես նաև մարդու ներաշխարհի թեմաների ու գաղափարների նկատմամբ: Հոգով ազգային նրա երաժշտությանը բնորոշ է ինչպես հերոսական պաթոսն ու հոգևոր քնարականությունը, այնպես էլ կենցաղային բնույթն ու վիպականությունը:

Ա. Շիշյանն անցել է կյանքի բարդ ուղի: Նա ապրել է դժվարին, բայց հազեցած ստեղծագործական կյանքով: Ճակատագիրը նրան բազմաթիվ «անակնկալներ» է մատուցել՝ ստալինյան ռեժիմի հասցրած բարոյական հարվածներ, բանտում անցկացրած տարիներ, կենցաղային անախորժություններ: Այդուհանդերձ, նա երբեք չի կորցրել հետաքրքրությունը ստեղծագործության նկատմամբ: Կյանքի փաստերը վկայում են նրա ահռելի աշխատասիրության, համեստության ու իր հանդեպ մեծ պահանջկոտության մասին:

Ա.Շիշյանը ծնվել է 1912 թվականին, Արևմտյան Հայաստանի Բայբուրտ քաղաքում: Հայոց Մեծ եղեռնի ճիրանների մեջ հայտնվելով, նա մնաց որք ու փրկվեց հրաշքով: Իր ծննդյան օրը որոշեց նշել ապրիլի 24-ին:

Ա.Շիշյանը մեծացել է Կիպրոսում՝ ամերիկացի միսիոներների կողմից կառուցված մանկատանը, որտեղ երեխաներին սովորեցնում էին իրենց մայրենի լեզուն և երաժշտությունը, ինչը նա սիրեց անկեղծորեն ու անշահախնդիր: Երաժշտության հանդեպ մանկական հետաքրքրության մեջ ոչ պակաս դեր խաղաց նրա ուսուցիչ Վ.Թեքեյանը, որի ուսանողական նվագախմբում Ազատը նվագում էր ֆլեյտա և կլառնետ:

Կոմպոզիցիայի առաջին ուսուցիչը եղել է Կոմիտասի աշակերտ, ջութակահար և կոմպոզիտոր Բարսեղ Կանաչյանը, որը աշակերտի մեջ սերմանել է աշխատանքի հանդեպ մեծ սեր, բացահայտել է հայ երգի աշխարհն ու հոգևոր խորը բովանդակությունը: Նա երիտասարդ

երաժիշտի հոգում արթնացրել է մեծ ակնածանք Կոմիտասի երաժշտության նկատմամբ: Այս զգացումը նա կրել է իր ողջ կյանքի ընթացքում:

Բացի կոմպոզիցիայից, Բարսեղ Կանաչյանը նրան դասավանդել է նաև երաժշտության տեսություն և դաշնամուր: Պատահական չէ, որ Ա.Շիշյանն իր առաջին ստեղծագործությունը (դաշնամուրային սոնատը) նվիրել է մեծանուն կոմպոզիտորին:

Ա.Շիշյանը Հայաստան է ժամանել 1930 թվականին, իսկ մեկ տարի անց սովորել է Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի նախապատրաստական բաժնում՝ Լենինգրադի կոնսերվատորիայի շրջանավարտ Հ.Ստեփանյանի դասարանում, որի ղեկավարությամբ նա գրել է «Տասը մանկական երգ» ձայնի և դաշնամուրի համար, ինչպես նաև սյուիտ՝ ֆլեյտայի, ջութակի, ալտի և թավջութակի համար: Իսկ կոնսերվատորիայի ուսանող Ա.Շիշյանը ուսումնառությունը շարունակել է Ս. Բարիսոլդարյանի և Վ. Տալյանի դասարաններում:

Ուսմանը զուգահեռ, շուրջ 4 տարի (1934-1938), Ա.Շիշյանը տեսական առարկաներ է դասավանդել Երևանի երաժշտական ուսումնարանում:

Կոմպոզիտորը շատ բարձր է գնահատել իր ուսուցիչների մեծ ավանդը, հաճախ է հիշել նրանց որպես բացառիկ անհատներ, խորապես գնահատել է նրանց անգնահատելի դերն իր պրոֆեսիոնալիզմի, գեղարվեստական հայացքների և աշխարհայացքի ձևավորման և զարգացման գործում:

Ուսումնառության տարիներին կոմպոզիտորի առաջին ստեղծագործությունները հիացնում են նրա ուսուցիչներին իրենց հորինվածքային բարձր մակարդակով: Դրանց թվում էին երկու ստեղծագործություն հոբոյի համար, «Ստրատոսֆերայի զոհերը» սիմֆոնիկ

պոեմը, խմբերգային ստեղծագործություններ, չորս ինվենցիաներ դաշնամուրի համար, պոլիտներ փողային նվագախմբի և լարային քառյակի համար: Պատահական չէ, որ վերջինը արժանացավ մրցանակի Առաջին հանրապետական պատանեկան օլիմպիադայում:

Ստեղծագործական վառ տաղանդով օժտված երիտասարդը 1936թ. ընդունվեց Հայաստանի կոմպոզիտորների միություն՝ վայելելով իր գործընկերների անկեղծ համակրանքը: Նրանցից շատերի հետ նա ոչ միայն ստեղծագործական, այլև անձնական ջերմ կապեր էր հաստատել: Կոմպոզիտորը առանձնահատուկ մտերիմ էր Ռ.Աթայանի և Է.Միրզոյանի հետ:

1937 թվականին Ա.Շիշյանը և Ա.Սաթյանը դարձան Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի կոմպոզիտորական բաժնի առաջին շրջանավարտները: Ա.Շիշյանի դիպլոմային աշխատանքը Առաջին սիմֆոնիան էր, որը հաջողությամբ կատարվեց Երևանում և Թբիլիսիում՝ Կ.Սարաջևի ղեկավարությամբ:

1938 թվականից Ա.Շիշյանը սկսում է աշխատանքային գործունեությունը Լենինականի Ք.Կարա-Մուրզայի անվան երաժշտական ուսումնարանում որպես ուսմասվար և դասավանդում է երաժշտատեսական առարկաներ: Սակայն նրա տարերքը ստեղծագործելն էր: Այս շրջանում արդեն նրա ստեղծագործությունները ձեռք են բերում ավելի վառ կերպարային հստակություն ու անհատականություն՝ անկեղծ քնարականության ընդգծվածությամբ: Ակնհայտ էր նաև մեծածավալ կտավների նկատմամբ հետաքրքրությունը: Հարազատ ժողովրդի պատմության հերոսական էջերը, պատմական անցյալն ու շրջակա կյանքի առօրյան՝ սրանք էին կոմպոզիտորին հուզող թեմաները:

Ա. Շիշյանի կյանքում ճակատագրական դարձավ 1940 թվականը, երբ նա դարձավ ստալինյան բռնաճնշումների զոհերից մեկը: Դա-

Ժան պայմաններում մի քանի տարի բանտարկվելուց հետո կոմպոզիտորը աքսորվեց Ուրալ, բայց նույնիսկ այնտեղ նրա կյանքում չկար մի օր, որը չնշանավորվեր ստեղծագործական աշխատանքով: Աքսորավայրում նա կազմակերպում է նվագախումբ, հավաքում երգչախումբ և համերգներով հանդես է գալիս բռնադատված ռեժիսոր Ի. Լեոնովի հետ, բեմադրում է Ա. Լիսենկոյի «Նատալկա - Պոլտավկա» օպերան:

1953 թվականին Ա.Շիշյանը վերադառնում է հայրենի քաղաք՝ ստեղծագործելու և աշխատելու: Մեկը մյուսի հետևից ծնվում են նրա Երկրորդ, Երրորդ և Չորրորդ սիմֆոնիաները, «Օհան և Զմրուխտ» օպերան, «Շիրակ» սիմֆոնիկ պատկերները, «Կոմիտաս», «Լիլիթ», «Արմենուհի» սիմֆոնիկ պոեմները, «Լիլիթ» բալետային պոլիսը, «Անմահության մայրուղի» կանտատը՝ նվիրված ԲԱՄ-ի կառուցողներին, խմբերգային ստեղծագործություններ և ռոմանսներ՝ Գ.Մահարու, Ս.Կապուտիկյանի, Հ.Շիրազի, Շ.Թորոսյանի, Կ.Գրիգորյանի և Կ.Հարությունյանի խոսքերով:

Այստեղ բացահայտվեցին նրա տաղանդի լավագույն գծերը՝ քնարականությունը, բանաստեղծականությունը, գունապատկերների առանձնահատկությունները նույնականացնելու և ժողովրդական երգի երաժշտական կառուցվածքում ստեղծագործորեն օգտագործելու կարողությունը:¹

Կոմպոզիտորի կամերային-քնարական շնորհը հատկապես բացահայտվեց երեխաների համար գրված ստեղծագործություններում, որոնցից նշանավորներն էին երեսուներկու դաշնամուրային պիեսները, քսանհինգ մանկական երգերն ու կանտոները, բազմաթիվ

¹ Айрапетян Н. Композитор Азат Шишян. “Музыкальная Армения”, вып.1, Ереван, 2023, стр.

խմբերգեր: Այս ստեղծագործությունները հիացնում են ձևի նրբազգացողությամբ, հումորով, կենսուրախությամբ և ամենագլխավորը՝ իրենց աշխարհընկալման անաղարտությամբ:

Լինելով թատերական արվեստի կրքոտ երկրպագու՝ Ա.Շիշյանը եռանդով աշխատում և համագործակցում է Լենինականի Ա.Մռավյանի անվան դրամատիկական թատրոնի տնօրեն Վարդան Աճեմյանի հետ: Կոմպոզիտորը գրել է երաժշտություն «Վարազդատ», «Ավագակներ», «Ժայռը», «Սևիլիայի աստղ» և այլն պիեսների համար:

Կոմպոզիտորի հետաքրքրությունը ժողովրդական արվեստի նկատմամբ դրսևորվում էր ոչ միայն ժողովրդական երգերի ուսումնասիրությամբ և դրանց առանձնահատկությունների ստեղծագործական կիրառմամբ, այլև ժամանակակից աշուղների ստեղծագործությունների հավաքագրմամբ և հրատարակմամբ: Այս առումով առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում աշուղ Իգիթի երգերի ժողովածուն, որն ընդգրկում է 38 երգ:

Նրա ստեղծած գործերից մի քանիսն արժանացել են հանրապետական մրցանակների: Դրանց թվում են «Խենթ ամբոխը քայլում էր դեպի արևը» վոկալ-սիմֆոնիկ պոեմը՝ հիմնված Ե.Չարենցի համանուն պոեմի վրա, «Դեպի արևը» (երրորդ մրցանակ) և «Նրանք անմահ են» (երկրորդ մրցանակ): Այս աշխատանքները նաև տպագրվեցին «Օկտյաբրյոնոկ» ամսագրում:

1978 թվականին նրա «Հուշեր» պիեսը տպագրվել է «Հայ կոմպոզիտորների ջութակի պիեսներ» ժողովածուում, իսկ «Շիրակի գիշերները» երգչախմբային երգը՝ «Հայ կոմպոզիտորների խմբերգեր» ժողովածուում: «Շիրակի գիշերները» երգը ընդգրկվել է նաև «Մելոդիա» ընկերության կողմից թողարկված ձայնապնակի մեջ:

Ա.Շիշյանն օր օրի կերտում էր իր ժամանակի ու իր քաղաքի երաժշտությունը՝ միաժամանակ դասավանդելով, և որպես ուսուցիչ

իր նպատակը տեսնում էր ոչ միայն սովորեցնելու, այլև իր աշակերտների հոգում ստեղծագործական միտք ու զգացմունք արթնացնելու, նրանց խրախուսելու մեջ:

Լենինականի երաժշտական ուսումնարանում կոմպոզիտորը դասավանդել է սոլֆեջիոյի, հարմոնիայի և գործիքավորման դասընթացներ: Յուրաքանչյուր ոք, ով ուսանել է նրա դասարանում, մինչ օրս հիշում է, որ նա կարողացել է ոչ միայն մանրակրկիտ ներկայացնել ներդաշնակության մասին ուսմունքը և հմտորեն զարգացնել ուսանողների լսողական ունակությունները, այլև ձևավորել է նրանց աշխարհայացքը: Շատ բարձր է գնահատվել դասավանդման ոլորտում կոմպոզիտորի հաջողությունները նաև պետական մակարդակով: 1963 թվականին կոմպոզիտորին շնորհվել է ՀԽՍՀ վաստակավոր ուսուցչի կոչում:

Հասկանալով երաժշտության բարոյադաստիարակչական դերը, կոմպոզիտորն իր շուրջն է համախմբում կատարողների և երաժշտագետների, որոնք դառնում են քաղաքի հանրակրթական, երաժշտական դպրոցների, արհեստագործական ուսումնարանների և աշխատանքային խմբերի հաճախակի հյուրեր: Էնտուզիաստների թվում էին դաշնակահարներ Ա.Երանոսյանը, Դ.Մելիքյանը, Ն.Օսենսկայան, ջութակահար Ա.Մելնիկովը, երգչուհի Վ.Աթոյանը, երաժշտագետներ Դ.Փանյանը և Ա.Մեքինյանը: Նրանց ելույթները իրադարձություն դարձան Լենինականի մշակութային-հասարակական կյանքում:

Ա.Շիրշյանի երաժշտական և հասարակական գործունեությունը մեծապես կապված էր նաև Հայաստանի երգչախմբային ընկերության Լենինականի մասնաճյուղի աշխատանքի հետ, որը նա ղեկավարում էր խմբավար Ք.Երանոսյանը: Կոմպոզիտորն իր փորձառությամբ և հեղինակությամբ նպաստել է Լենինականում այս ստեղծագործական կազմակերպության ազդեցության ոլորտի ընդլայնմանը. Շիրշյանը

վարել է Հայաստանի երգչախմբային ընկերության Լենինականում կազմակերպած երգի փառատոները, խմբերգային ստեղծագործությունների մրցույթները, որոնց հաճախ ներկա են եղել Հ.Չեքիջյանը, Օ.Դուրյանը, Ա.Այվազյանը:

Ա.Շիշյանի ներդրումն այս ասպարեզում ուղղակի անգնահատելի էր: Զգալով անձնական պատասխանատվություն երեխաների և երիտասարդների զանգվածային երաժշտական կրթության գործում, կոմպոզիտորը, աշխատանքի մեջ ներգրավելով քաղաքի երաժշտական և միջնակարգ դպրոցները, մատաղ սերնդին ծանոթացրեց երգչախմբային արվեստին: Մեծապես նվիրելով պրոֆեսիոնալ և սիրողական խմբերի հետ աշխատանքին՝ Ա.Շիշյանը մեծապես նպաստեց երաժշտական մշակույթի զարգացմանը:

Ա.Շիշյանի երաժշտահասարակական գործունեությունը դրսևորվել է նաև ուսումնադաստիարակչական աշխատանքում. Լենինականի առաջատար «Բանվոր» թերթի էջերին պարբերաբար հայտնվում են կոմպոզիտորի հոդվածները, որոնք լուսաբանում են քաղաքի երաժշտական կյանքին վերաբերող հարցեր:¹

Ա.Շիշյանը բնավորությամբ մեղմ, բայց կենսական խիստ սկզբունքների տեր և հումորին հակված մարդ էր: Նա այն հազվագյուտ անհատներից էր, որոնք սովորական, դժվարին կեցության մեջ ապրում էին գեղեցիկի մասին երազանքով:

1956 թվականից Լենինականի երաժշտական դպրոցներում ժամանակ առ ժամանակ անցկացվում էին կոմպոզիտորի ստեղծագործական երեկոները (վերջինը՝ 1984թ.): Հպարտության առանձնահատուկ առիթ էր 1969 թվականի հունիսի 17-ին տեղի ունեցած համերգը. դա կոմպոզիտորական բաժնի ուսանողներ Ալիկ Խաչատրյանի և Եր-

¹ Երգչախմբային արվեստի տոն, «Բանվոր», Լենինական, 1972, թ.34:

վանդ Երկանյանի հաշվետու համերգն էր, որի հաջողությունը նա համարեց մանկավարժական ոլորտում ունեցած իր հաջողությունների ճանաչումը:

Ա.Շիշյանի ստեղծագործությունները հնչել են նաև Լենինականում կայացած սիմֆոնիկ երաժշտության ամառային տասնօրյակներին, որոնցում կատարվում էին նաև Գ. Եղիազարյանի, Է. Միրզոյանի, Ա. Հարությունյանի, Ա. Բաբաջանյանի գործերը:¹ 1970 թվականին Երևանում, Կիրովականում և Լենինականում հաջողությամբ կատարվեց «Լենին» կանտատը: Սակայն Ա.Շիշյանի համար ամենանուրախ օրը 1987 թվականի հունիսի 24-ն էր, երբ Հայաստանի կոմպոզիտորների միության նախաձեռնությամբ կայացավ նրա ստեղծագործական երեկոն: Այդ օրը Երևանի երաժշտական հանրությունը մեծարեց զարմանալի համեստ, ընկերասեր և աշխատասեր երաժշտին:

Եզրահանգում

Եվ չնայած կոմպոզիտորի ստեղծագործությունները հազվադեպ էին լսվում մեծ բեմում, նրա որոնումների ինտենսիվությունը այդ պատճառով չէր նվազում: Դրանցով նա ապրեց և դրանով էլ կյանքից հեռացավ շատ լենինականցիների համար բախտորոշ այդ օրը՝ 1988թ. դեկտեմբերի 7-ին՝ դաշնամուրի առջև ստեղծագործելիս:

Կոմպոզիտորի ողբերգականորեն ընդհատված կյանքը յուրօրինակ կերպով մարմնավորվեց նրա սաների ստեղծագործության մեջ: Նա ամբողջ կյանքում պահպանեց հայ դասական երաժշտության հիմնարար ավանդույթները և կյանքի հանդեպ մեծ լավատեսությունը:

¹ *Երաժշտական փառատոն, «Բանվոր», Լենինական, 1970, թ.46:*

Օգտագործված գրականություն

1. Երաժշտական փառատոն, «Բանվոր», Լենինական, 1970, թ.46:
2. Երգչախմբային արվեստի տոն, «Բանվոր», Լենինական, 1972, թ.34:
3. Айрапетян Н. Композитор Азат Шишян. «Музыкальная Армения», вып.1, Ереван, 2023, стр.

ԵՐՎԱՆԴ ԵՐԿԱՆՅԱՆԻ ԽՄԲԵՐԳԵՐԸ՝ ՆՎԻՐՎԱԾ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ 100-ԱՄՅԱ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ

DOI: 10.52971/3045-3038-2024.2-26

Աննա Հովհաննիսյան

Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի
Գյումրու մասնաճյուղ, մագիստրոս

Ամփոփում

Հոդվածը նվիրված է Երվանդ Երկանյանի խմբերգերին: Մեր ուշադրության կենտրոնում է Հայոց ցեղասպանության 100-ամյա տարելիցին նվիրված խմբերգերի առաջին ժողովածուն, որտեղ գետեղված են Ե. Չարենցի, Հ. Սահյանի, Ռ. Դավոյանի, Ա.Իսահակյանի, Մ. Մեծարենցի, Դ. Վարուժանի, Հ. Հովեյանի, Վ. Տերյանի և Ե.Երկանյանի բանաստեղծությունների հիման վրա գրված խմբերգերը: Դիտարկվել են ժողովածուի յուրաքանչյուր խմբերգի երաժշտական արտահայտչամիջոցների՝ կառուցվածքային, ֆակտուրային, հարմոնիկ լեզվի, երգչախմբային կարևորագույն տարրերի, խմբերգային գրելաոճի, ինչպես նաև բանաստեղծական